

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՄԱՆԱՍՅԱՆ ԱՆԱՀԻՏ ԱՐՏՅՈՄԻ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ՏԵՂԸ ՀՀ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՀԱՍՏԱԿԱՐԳՈՒՄ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԴԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

ԺԲ.00.02 մասնագիտությամբ - «Հանրային իրավունք – սահմանադրական,
վարչական, ֆինանսական, մունիցիպալ, բնապահպանական, եվրոպական
իրավունք, պետական կառավարում» իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի
գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն

ՍԵՂՍԱԳԻՐ

Երևան – 2012

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

МАНАСЯН АНАИТ АРТЕМОВНА

МЕСТО РЕШЕНИЙ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ РА
И ИХ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СТАБИЛЬНОСТИ КОНСТИТУЦИИ

АВТОРЕФЕРАТ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по
специальности 12.00.02 “Публичное право – конституционное, административное,
финансовое, муниципальное, экологическое, европейское право,
государственное управление”

Ереван – 2012

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Գ. Գ. Հարությունյան**

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Վ.Վ. Ստեփանյան**

իրավաբանական գիտությունների
թեկնածու **Լ.Ա. Հակոբյան**

Առաջատար կազմակերպություն՝ ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2013 թ. հունվարի 18-ին ժամը 14⁰⁰-ին Երևանի պետական համալսարանում գործող ԲՈՀ-ի իրավաբանության 001 մասնագիտական խորհրդի նիստում (0025, ք. Երևան, Ալեք Մանուկյան 1):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի գիտաշխատողների ընթերցասրահում:

Սեղմագիրն առաքվել է 2012թ. դեկտեմբերի 18-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտ. քարտուղար,
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

Ա.Գ. Վաղարշյան

Тема диссертации утверждена в Ереванском государственном университете

Научный руководитель: доктор юридических наук,
профессор **Г.Г. Арутюнян**

Официальные оппоненты: доктор юридических наук,
профессор **В.В. Степанян**
кандидат юридических
наук **Л.А. Акопян**

Ведущая организация: Академия государственного управления РА

Защита состоится 18-го января 2013 г., в 14⁰⁰ часов на заседании специализированного совета ВАК-а 001 по юриспруденции при Ереванском государственном университете (0025, г. Ереван, ул. Алека Манукяна 1).

С диссертацией можно ознакомиться в читальном зале научных работников библиотеки ЕГУ.

Автореферат разослан 18-ого декабря 2012г.

Ученый секретарь специализированного совета,
кандидат юридических наук, доцент

А.Г. Вагаршян

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Հայ իրավական մտքի զարգացման արդի փուլում սահմանադրականության և պետության սահմանադրական կարգի ամրապնդումը մեծապես պայմանավորվում է սահմանադրական դատարանի որոշումների ընդունման ու կատարման արդյունավետ համակարգի առկայությամբ: Այդ որոշումները բացառիկ կարևորություն ունեն հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառներում և հանդիսանում են սահմանադրական արժեքների արմատավորման կարևորագույն գրավականն ու միջոցը: Չնայած այդ հանգամանքին՝ նորաստեղծ հիշյալ ինստիտուտի ու վերջինիս ակտերի առնչությամբ տեսության մեջ և պրակտիկայում առկա են բազմաթիվ խնդրահարույց հարցեր, որոնց լուծման պարագայում միայն սահմանադրական դատարանի որոշումները կարող են լիարժեք իրականացնել իրենց առաքելությունը: Առաջին հերթին հարկ է նկատի ունենալ, որ, չնայած քննարկվող որոշումների ուսումնասիրության ընթացքում առավելապես շեշտադրվում է դրանց դերը իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը կամ անհամապատասխանությունն արձանագրելու գործում, ՀՀ սահմանադրական դատարանի հիշյալ ակտերի նշանակությունը դրանով չի սահմանափակվում: Վերջիններիս կարևորագույն առաքելություններից մեկը Հիմնական օրենքի կայունությունն ու զարգացումն ապահովելն է, որպիսի հանգամանքը գրեթե ուսումնասիրված չէ հայ իրավական մտքի շրջանակներում: Ավելին, ինչպես հայ, այնպես էլ արտասահմանյան իրավաբանական գրականության մեջ չկան համալիր գիտական հետազոտություններ նաև «Սահմանադրության կայունություն» ու «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունների և դրանց բովանդակության առնչությամբ, ու այդ առումով հանդիպող առանձին վերլուծությունները վերաբերում են առավելապես հիշյալ կատեգորիաների այս կամ այն առանձին ասպեկտին: Ընդ որում՝ հատկանշական է, որ եթե «Սահմանադրության կայունություն» հասկացության պարագայում խնդիրը վերջինիս իմաստի առնչությամբ միասնական մոտեցման բացակայությունն է, ապա նույնը չի կարելի ասել «Սահմանադրության զարգացում» եզրույթի առնչությամբ, որի բովանդակությունն ընդհանրապես բացահայտված չէ իրավաբանական գրականության շրջանակներում: Իսկ այդ հանգամանքն իր հերթին անհնար է դարձնում Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու գործում սահմանադրական դատարանի ունեցած դերակատարության լիարժեք վերլուծությունը: Հետևաբար ակնհայտ է, որ սահմանադրականության ամրապնդման տեսանկյունից բացառիկ կարևորություն ունեցող հիշատակված հիմնահարցերը սահմանադրագիտության զարգացման ժամանակակից փուլում պահանջում են լուրջ ուսումնասիրություն, ինչը վկայում է ընտրված թեմայի արդիականության մասին:

Գաղտնիք չէ և այն, որ իրավաբանական գրականության մեջ բացակայում է միասնական մոտեցումը սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթի վերաբերյալ, ինչը մեծապես խոչընդոտում է վերջիններիս կատարման լիարժեք համակարգի արմատավորմանն ու այդ բնագավառին առնչվող գործնական հիմնախնդիրների կարգավորմանը: Ավելին, հաճախ հիշյալ որոշումների նշանակությունը սահմա-

նափակվում է սուսկ վիճարկվող ակտի սահմանադրականության առնչությամբ սահմանադրական դատարանի եզրահանգման շրջանակներով, և պատշաճ ուշադրության չեն արժանանում Դատարանի այլ իրավական դիրքորոշումները: Մինչդեռ դրանք Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու, հետևաբար՝ երկրում սահմանադրականության ամրապնդման տեսանկյունից ունեն լուրջ դերակատարություն, ինչը ենթադրում է, որ վերջիններիս բնույթի ու իրացման կառուցակարգերի առնչությամբ պետք է ձևավորվի հետևողական մոտեցում: Այդ հանգամանքը ենթադրում է նաև սահմանադրական դատարանի հիմնական գործառնություններից մեկի՝ Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության վերաբերյալ մշակված տեսության առկայություն, քանզի վերջինս հանդիսանում է Հիմնական օրենքի կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու կարևորագույն գրավականներից մեկը: Մինչդեռ հայ իրավական մտքի շրջանակներում հիշյալ ինստիտուտը չի ընկալվում որպես այդ նպատակին ուղղված հիմնական միջոց, և ձևավորվել է այնպիսի մտայնություն, որ Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական դատարանը չի տալիս Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանություն: Ակնհայտ է, որ այդ հանգամանքները լուրջ խոչընդոտ են Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու լիարժեք համակարգի ձևավորման տեսանկյունից, հետևաբար, ունեն հրատապ հաղթահարման կարիք: Առկա չէ նաև միասնական մոտեցում սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման կառուցակարգերի առնչությամբ, ինչն այդ բնագավառում հանգեցնում է ոչ միայն տեսական, այլ նաև գործնական լուրջ խնդիրների: Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ Սահմանադրության կայունության ու զարգացման, այդ բնագավառում ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների դերի, դրանց բնույթի, որոշումներում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների, Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության և քննարկվող որոշումների կատարման կառուցակարգերի առնչությամբ միասնական ու մշակված տեսության բացակայությունը հանգեցրել է նաև գործնական լուրջ հիմնախնդիրների, որոնք պահանջում են հրատապ լուծում ու վկայում են ատենախոսության թեմայի արդիականության մասին:

Թեմայի գիտական հետազոտման աստիճանը: Սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթին, իրավական դիրքորոշումներին ու դրանց կատարման կառուցակարգերին առնչվող հիմնախնդիրները լայնորեն հետազոտվել են թե՛ հետխորհրդային և թե՛ արտասահմանյան իրավագետների կողմից: Այնուամենայնիվ, հիշյալ հիմնահարցերի առնչությամբ իրավաբանական գրականության մեջ դեռևս չի ձևավորվել միասնական մոտեցում, իսկ սահմանադրական դատարանի որոշումների դերը Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու գործում գրեթե չի դարձել համալիր գիտական հետազոտության առարկա: Ավելին, ինչպես հայ, այնպես էլ արտասահմանյան իրավաբանական գրականության մեջ չկան համալիր գիտական հետազոտություններ նաև «Սահմանադրության կայունություն» ու «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունների և դրանց բովանդակության առնչությամբ, ու այդ առումով հանդիպող առանձին վերլուծությունները վերաբերում են

առավելապես հիշյալ կատեգորիաների այս կամ այն առանձին ասպեկտին: Գրեթե հետազոտված չեն նաև սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության առանձնահատկությունները Հիմնական օրենքի վերացական մեկնաբանության ինստիտուտի բացակայության պայմաններում:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Ատենախոսության նպատակն է «Սահմանադրության կայունություն» ու «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունների, ինչպես նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների առանձնահատկությունների ուսումնասիրության միջոցով Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու գործում քննարկվող որոշումների դերի բացահայտումը և հիշյալ ակտերի ընդունմանն ու իրացմանն առնչվող հիմնախնդիրներին այնպիսի լուծումներ առաջադրելը, որոնք հնարավորություն կտան սահմանադրական դատարանի որոշումները դիտարկել ոչ թե որպես սոսկ իրավական ակտերի սահմանադրականությունը կամ հակասահմանադրականությունն արձանագրող փաստաթուղթ, այլ որպես միասնական սահմանադրական դոկտրինի ձևավորման ու Սահմանադրության զարգացման կարևորագույն միջոց, կնպաստեն ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթի, իրավական դիրքորոշումների առանձնահատկությունների և Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության ինստիտուտի առնչությամբ միասնական մոտեցման մշակմանը: Ատենախոսության նպատակն է նաև վերոնշյալ լուծումները հաշվի առնելով՝ նպաստել սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման լիարժեք համակարգի ձևավորմանն ու, այդպիսով, հայ սահմանադրականության ամրապնդմանն ու զարգացմանը:

Ատենախոսության նպատակներին հասնելու համար առաջ են քաշվել հետևյալ խնդիրները.

- ուսումնասիրել «Սահմանադրության կայունություն» հասկացությանը տրված տարբեր բնորոշումները, վեր հանել դրա առանձնահատկություններն ու Հիմնական օրենքի հիշյալ հատկանիշի առկայությունը պայմանավորող կառուցակարգերը՝ արդյունքում մշակելով «Սահմանադրության կայունություն» եզրույթի միասնական բնորոշումը,

- բացահայտել «Սահմանադրության զարգացում» հասկացության բնութագրիչներն ու առանձնահատկությունները,

- ուսումնասիրել Սահմանադրության զարգացման եղանակները, բացահայտել ՀՀ սահմանադրական դատարանի դերակատարությունն այդ բնագավառում,

- հետազոտել Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, մշակել հիշյալ ինստիտուտի ու դրա իրականացման առանձնահատկությունների վերաբերյալ միասնական մոտեցում,

- ուսումնասիրել ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթը, պարզել դրանք իրավունքի աղբյուր դիտարկելու հիմնավորվածությունը, բացահայտել հիշյալ որոշումների տեղը իրավունքի աղբյուրների համակարգում,

- հետագոտել «սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումներ» հասկացությունը, վեր հանել վերջինիս առանձնահատկություններն ու ՀՀ իրավական համակարգում ունեցած նշանակությունը,

- ուսումնասիրել սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման առանձնահատկությունները, բացահայտել քննարկվող բնագավառում առկա հիմնախնդիրները, առաջարկել վերջիններիս լուծման ու օրենսդրության կատարելագործման համապատասխան տարբերակներ՝ այդպիսով նպաստելով հայ սահմանադրականության ամրապնդմանն ու զարգացմանը:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Ատենախոսության հետազոտության օբյեկտը ՀՀ Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու բնագավառում ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների դերն է: Հետազոտության առարկա են հանդիսանում «Սահմանադրության կայունություն» ու «զարգացում» հասկացությունները, Սահմանադրության զարգացման եղանակներն ու ՀՀ սահմանադրական դատարանի դերակատարությունն այդ բնագավառում, Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթը, դրանց տեղը ՀՀ իրավունքի աղբյուրների համակարգում, հիշյալ մարմնի իրավական դիրքորոշումների հատկանիշներն ու որոշումների կատարման առանձնահատկությունները:

Ատենախոսության աղբյուրագիտական հիմքը: Ատենախոսության հետազոտության աղբյուրներից հատկապես կարելի է առանձնացնել հետևյալները.

- 1) «Սահմանադրության կայունություն» ու «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունների գիտական իմաստավորմանը նվիրված աշխատությունները (այդ թվում՝ արտասահմանյան և հայրենական),
- 2) սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթի, իրավական համակարգում զբաղեցրած տեղի, «իրավական դիրքորոշումներ» հասկացության ու քննարկվող որոշումների կատարման հիմնախնդիրներին վերաբերող աշխատությունները (այդ թվում՝ արտասահմանյան և հայրենական),
- 3) ընդհանուր փիլիսոփայական և իրավափիլիսոփայական գրականությունը,
- 4) իրավական ակտերը, ի դեմս հետազոտության օբյեկտին և առարկային առնչվող ներպետական ու արտասահմանյան նորմատիվ ակտերի, ՀՀ և օտարերկրյա սահմանադրական դատարանների ակտերի,
- 5) միջազգային կազմակերպությունների ու դրանց խորհրդակցական մարմինների՝ հետազոտության օբյեկտին և առարկային առնչվող ակտերը, այդ թվում՝ քննարկվող հիմնախնդրին առնչվող իրավահամեմատական վերլուծությունները:

Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմքերը: Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են ինչպես ընդհանուր (ինդուկցիա, դեդուկցիա, անալիզ, սինթեզ), այնպես էլ հատուկ (համակարգային վերլուծության, պատմական, սոցիոլոգիական) մեթոդները: Աշխատանքի շրջանակներում լայնորեն օգտագործվել է համեմատական – իրավական մեթոդը: Այս մեթոդների համակցված կիրառումը հնարավորություն է

տվել բացահայտելու «Սահմանադրության կայունություն» ու «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունների առանձնահատկությունները, մշակելու դրանց ընդհանուր բնորոշումները, վեր հանելու ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների դերը Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու գործում, այդ որոշումների տեղը իրավունքի աղբյուրների համակարգում և առաջարկելու հիշյալ ակտերի կատարման արդյունավետ կառուցակարգային լուծումներ՝ այդպիսով նպաստելով հայ սահմանադրականության ամրապնդմանն ու զարգացմանը:

Ատենախոսության գիտական նորույթը: ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներն աշխատանքում առաջին անգամ համալիր ուսումնասիրվել են Սահմանադրության կայունության ու զարգացման գործում ունեցած դերակատարության տեսանկյունից: Բացահայտվել է «Սահմանադրության կայունություն» ու «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությունների բովանդակությունը, մշակվել է առաջինի ընդհանուր բնորոշումը, և տրվել է «Սահմանադրության զարգացում» եզրույթի սահմանումը: Հիմնավորվել է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները հանդիսանում են իրավաստեղծ գործունեության արդյունք ու իրավունքի աղբյուր: Ատենախոսության շրջանակներում առաջին անգամ քննարկվող որոշումները խորությամբ վեր են լուծվել նախադեպի ինչպես անգլոամերիկյան, այնպես էլ ռոմանագերմանական դոկտրինների համատեքստում, հիմնավորվել է, որ դրանց առանձնահատկությունների տեսանկյունից ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները հանդես չեն գալիս իրավունքի հիշյալ աղբյուրի տեսքով, այլ հանդիսանում են նոր իրավական երևույթ ու իրավունքի առանձնահատուկ աղբյուր: Տրվել է «սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշում» հասկացության ընդհանուր բնորոշումը, հիմնավորվել է հիշատակված իրավական դիրքորոշումների պարտադիր բնույթը, առաջին անգամ ներկայացվել են սահմանադրական դատարանի և այլ դատական ատյանների միջև օրենքի մեկնաբանության հարցում իրավասությունների սահմանազատման չափանիշները: Աշխատանքում համակողմանի հետազոտվել է Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության ինստիտուտը Հայաստանի Հանրապետությունում, մշակվել են վերջինիս մեթոդների ճիշտ ընտրության ու սահմանների հստակեցման չափանիշները: Ներկայացվել է նաև սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ու հիշյալ գործընթացի ապահովման գործուն մեխանիզմ: Արդյունքում ոչ միայն կատարվել են տեսական եզրահանգումներ, այլև ներկայացվել են ՀՀ օրենսդրության ու սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի կատարելագործման մի շարք գործնական առաջարկություններ:

Պաշտպանության ներկայացվող դրույթները:

1. Կայունությունը Սահմանադրության այն հատկանիշն է, որը ենթադրում է վերջինիս կենսունակություն վերափոխվող հասարակական հարաբերությունների պայմաններում: Ընդ որում՝ տվյալ պարագայում խոսքը ոչ թե ստատիկ, այլ դինամիկ կայունության մասին է, երբ հիմնարար փոփոխությունների չի ենթարկվում կենսագոյի հիմնական կանոնների շուրջ հասարակական համաձայնություն հանդիսացող Սահմանադրության «միջուկը», էությունը, սակայն Հիմնական օրենքն ինքնին ունակ է

հարմարվելու զարգացող հասարակական հարաբերություններին, դառնալու դրանց զարգացման խթանը, ինչը ենթադրում է, որ վերջինս պետք է լինի ինքնաբավ, սահմանադրական նորմերը պետք է կազմեն փոխկապակցված, համակարգային ամբողջություն, կարգավորեն ոչ միայն գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունները, այլև առաջ քաշեն դրանց զարգացումը պայմանավորող համապատասխան նպատակներ, որոնց պետք է ձգտի տվյալ սոցիալական հանրությունը, իսկ Սահմանադրությունն արդյունքում պետք է ի վիճակի լինի իրականացնելու իր գործառույթները:

2. *Սահմանադրության զարգացումը Հիմնական օրենքի՝ ներքին փոխկապակցվածության ու ամբողջականության հատկանիշով օժտված այն որակական, նպատակաուղղված ու, որպես կանոն, անդառնալի փոփոխություններն են, որոնց պայմաններում պահպանվում է համակարգի հիմնական որակը, Սահմանադրության «միջուկը»:*

Զարգացում երաշխավորելու համար Սահմանադրության փոփոխություններին պետք է բնորոշ լինի ամբողջականությունն ու ներքին փոխկապակցվածությունը, դրանք պետք է կրեն որակական բնույթ, այսինքն՝ տեղի ունենա անցում համակարգի մի որակից մեկ այլ որակի, և առաջանա համակարգի, տվյալ պարագայում Սահմանադրության, որակապես նոր վիճակ: Կարևոր է և այն, որպեսզի այդ փոփոխությունները նպատակաուղղված լինեն, ու դրանց բնորոշ լինի իրավահաջորդությունը, նախկինի և սպագայի միջև ակունույա տիվ (կուտակային) կապի առկայությունը և հենց դրա հիման վրա համակարգի նոր հնարավորությունների ու սահմանադրական նոր լուծումների ձևավորումը:

3. Սահմանադրության զարգացումը հնարավոր չէ արդյունավետորեն իրականացնել սուկ վերջինիս տեքստում փոփոխություններ կատարելու միջոցով, և Հիմնական օրենքի զարգացման կարևորագույն եղանակներից մեկը սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի կողմից տրվող Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությունն է: *Սահմանադրագիտության զարգացման ժամանակակից միտումները վկայում են, որ արդի փուլում սահմանադրական դատարանի որոշումներն այլևս չեն ընկալվում որպես սուկ իրավական ակտերի սահմանադրականությունը կամ հակասահմանադրականությունն արձանագրող փաստաթուղթ, այլ առավել շեշտադրվում է վերջիններիս՝ միասնական սահմանադրական դոկտրինի ձևավորման ու Սահմանադրության զարգացման կարևորագույն միջոց հանդիսանալու հանգամանքը:* Հետևաբար, ՀՀ սահմանադրական դատարանի գործունեության էությունն ընդգծվում է հատկապես Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու բնագավառում, ինչը բավարար ուշադրության պետք է արժանանա ինչպես ՀՀ օրենսդրության կատարելագործման, այնպես էլ հիշյալ նպատակի իրականացման համար համապատասխան սահմանադրական մշակույթի ձևավորման տեսանկյունից:

4. Սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելիս սահմանադրական դատարանը մեկնաբանում է ՀՀ Սահմանադրությունը: Ընդ որում՝ այդ մեկնաբանությունն օժտված է պաշտոնական բնույթով, քանզի տրվում է դրա համար լիազորված

հատուկ մարմնի կողմից ու պարտադիր է այն սուբյեկտների համար, ում հասցեագրված է: Հետևաբար, հիշյալ մեկնաբանության պաշտոնական բնույթը պայմանավորված չէ սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի կողմից Սահմանադրության վերացական մեկնաբանության ինքնուրույն լիազորություն ունենալու հանգամանքով, ինչը ենթադրում է, որ *թեև ՀՀ սահմանադրական դատարանը չունի այդպիսի իրավասություն, սակայն իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում նա մեկնաբանում է ՀՀ Սահմանադրությունը, ընդ որում՝ այդ մեկնաբանությունն օժտված է պաշտոնական բնույթով*: Ավելին, հաշվի առնելով հիշատակված տարբերակիչ հատկանիշները, ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում որևէ այլ դատական ատյան չի հանդիսանում ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություն իրականացնելու համար հատուկ լիազորված մարմին և չի կարող տալ Հիմնական օրենքի *պաշտոնական* մեկնաբանություն: Դա իր հերթին ենթադրում է, որ *բոլոր այլ պետական մարմինները, այդ թվում՝ դատարանները, պետք է սահմանադրական նորմերը կիրառեն սահմանադրական դատարանի կողմից տրված պաշտոնական մեկնաբանության համատեքստում, այլ ոչ թե մեկնաբանեն Սահմանադրությունն իրենց հայեցողությամբ, քննարկվող մեկնաբանության շրջանակներից դուրս*:

5. *Սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելիս ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից մեկնաբանության մեթոդները պետք է օգտագործվեն փոխհամաձայնեցված ու համակցված եղանակով*: Ընդ որում՝ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ մեկնաբանության միակ չափանիշը չի կարող լինել լեզվական առումով հիշյալ նորմերի տառացի նշանակությունը: Դրանց իմաստը վերհանելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն կոնկրետ պատմական հանգամանքները, որոնց պայմաններում ընդունվել է համապատասխան նորմը՝ միևնույն ժամանակ նկատի ունենալով, որ իրականությունն անընդհատ փոփոխվում ու զարգանում է, և Հիմնական օրենքը պետք է ի վիճակի լինի համարժեքորեն արձագանքելու հասարակական հարաբերությունների հիշյալ առաջընթացին: Հետևաբար, *Սահմանադրության մեկնաբանության տեսանկյունից բացառիկ կարևորություն ունի այն պայմանների բացահայտումը, որոնց շրջանակներում գործում է մեկնաբանվող նորմը, և նպատակահարմար չէ սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելիս որպես հիմք ընդունել սոսկ վերջիններիս ընդունման առնչությամբ սահմանադրի նպատակները, այլ առավել ընդունելի է Սահմանադրության դինամիկ մեկնաբանության տեսակետը*:

6. ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր գործունեությունն իրականացնելիս, մասնավորապես, Սահմանադրությունը մեկնաբանելիս, ստեղծում է իրավական նորմեր: Սակայն նոր նորմեր ստեղծելու հանգամանքը պարտադիր չէ, որպեսզի ենթադրի գործող կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում ստեղծելու միջոցով դրանց իմաստի փոփոխություն: ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրության մեկնաբանության արդյունքում ստեղծվող նորմերի նպատակը պետք է լինի *գործող սահմանադրական կարգավորումների համատեքստում* Սահմանադրության բովանդակությունը բացահայտելը, սակայն ոչ հիշատակված շրջանակներից դուրս դրանում փոփոխություններ մտցնելը: Ընդ որում՝ պարտադիր չէ, որպեսզի Սահմա-

նադրության մեկնաբանությունը լինի տառացի: Այն կարող է լինել նաև տարածական կամ սահմանափակ: *Սակայն բոլոր դեպքերում այդ մեկնաբանությունը պետք է լինի այնպիսին, որպեսզի վերջինիս շրջանակներում ապահովվի ՀՀ Սահմանադրության կայունությունը, զարգացումը, գերակայությունն ու անմիջական գործողությունը՝ որպես ելակետ ունենալով այն հանգամանքը, որ մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են, և հիմք ընդունելով իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման անհրաժեշտությունը:*

7. ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ սահմանադրական դատարանի՝ գործով ըստ էության ընդունված որոշումներն ունեն նորմատիվ բնույթ և հանդիսանում են իրավունքի բովանդակությունը կազմող վարքագծի կանոնների արտաքին արտահայտման այնպիսի պաշտոնական ձև, որն առավելապես նպաստում է իրավական կարգավորման նպատակների կենսագործմանը և իրավունքի լիարժեք իրականացմանը: Այլ կերպ ասած՝ դրանք հանդես են գալիս որպես իրավունքի ներքին կազմակերպման և արտաքին արտահայտման միջոց, հետևաբար, *հանդիսանում են ՀՀ իրավունքի աղբյուր:* Ավելին, ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներն իրենց առանձնահատկությունների տեսանկյունից էականորեն տարբերվում են ինչպես անգլոսաֆոնիկյան, այնպես էլ ռոմանագերմանական դոկտրինների շրջանակներում առկա նախադեպի տարատեսակներից, հանդես չեն գալիս իրավունքի քննարկվող աղբյուրի տեսքով և հանդիսանում են նորմատիվ բնույթ ունեցող իրավունքի *առանձնահատուկ* աղբյուր:

8. Սահմանադրական դատարանի «իրավական դիրքորոշումներ» հասկացությունը բնորոշում է վերջինիս վերաբերմունքը կոնկրետ սահմանադրաիրավական հարցերի, հիմնախնդիրների առնչությամբ, որն իր արտահայտությունն է գտնում հիշյալ մարմնի ակտերում: Դրանք կարող են ընդգրկված լինել սահմանադրական դատարանի որոշման ինչպես պատճառաբանական, այնպես էլ եզրափակիչ մասերում, պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում: Ավելին, *իրավական դիրքորոշումները սահմանափակում են ոչ միայն նշված սուբյեկտներին, այլ նաև հենց իրեն՝ սահմանադրական դատարանին:* Միևնույն ժամանակ հարկ է նկատի ունենալ, որ ասվածը չի ենթադրում հիշյալ իրավական դիրքորոշումների բացարձակ անփոփոխելիություն: Ակնհայտ է, որ սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական դոկտրինի ձևավորումը ոչ թե մեկանգամյա, այլ անընդհատ ու աստիճանաբար իրականացվող գործընթաց է: Հետևաբար, վերջինս կարծրացած երևույթ չէ և հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց կարող է փոփոխվել: Ընդ որում՝ *այդ փոփոխությունն իրականացնելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ քննարկվող հիմնախնդրի արդյունավետ լուծման հիմնական բանալին, այն է՝ սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի շարունակականության ու կանխատեսելիության և սահմանադրական դոկտրինի զարգացման հիմքում ընկած արժեքների միջև յուրա-*

քանչյուր կոնկրետ իրավիճակում հավասարակշռություն գտնելը՝ սահմանադրական դատարանի կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանմամբ:

9. Իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում ՀՀ սահմանադրական դատարանը կարող է բացահայտել վիճարկվող օրենքի դրույթի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը և սահմանափակված չէ այլ դատական ատյանների կողմից տրված օրենքի նորմի մեկնաբանությամբ: Ավելին, այդ մեկնաբանությունը, ինչպես սահմանադրական դատարանի այլ իրավական դիրքորոշումները, պարտադիր է բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում: Ընդ որում՝ քննարկվող բնագավառում վերը նշված դատարանների իրավասությունները սահմանազատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ներքոհիշյալ չափանիշները.

- հարկ է նկատի ունենալ, որ ՀՀ Սահմանադրությունը վճռաբեկ դատարանին է (որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին) վերապահել օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու, իսկ սահմանադրական դատարանին՝ *սահմանադրական* արդարադատություն իրականացնելու առաքելությունը: Հետևաբար, քննարկվող դատական ատյանների կողմից օրենքների մեկնաբանության ոլորտային եզրագիծը պայմանավորող ելակետային չափանիշը նրանցից յուրաքանչյուրի գործունեության հիմքում ընկած հիշյալ նպատակն է, որպիսի հանգամանքը պետք է լինի այդ մարմինների գործունեության *ինքնասահմանափակման* հիմնական չափանիշը,

- վճռաբեկ դատարանի խնդիրը *սահմանադրական օրենքի միատեսակ* կիրառությունն ապահովելն է, և ոչ թե սոսկ «օրենք» անվանումն ունեցող կամայական փաստաթղթի, ինչը ենթադրում է նաև օրենքի՝ սահմանադրական պահանջներին համապատասխանող մեկնաբանությամբ կիրառում,

- սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի խնդիրն է մատնանշել այն հանգամանքը, թե օրենքի ինչպիսի մեկնաբանությամբ կիրառումն է համապատասխանում Սահմանադրությանը, այլ կերպ ասած՝ ներկայացնելու իրավական այն սահմանները, որոնց շրջանակներում պետք է ընկալվի և կիրառվի տվյալ նորմը, ու որոնցից դուրս կիրառվող նորմը կհանգեցնի հակասահմանադրական հետևանքների,

- սահմանադրական դատարանը հիշյալ գործառույթը կարող է իրականացնել սոսկ օրենքի կամ վերջինիս համապատասխան դրույթների *սահմանադրաիրավական իմաստը* բացահայտելու, այլ ոչ ընդհանուր առմամբ օրենքի մեկնաբանություն տալու նպատակով,

- հաշվի առնելով սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների տեսակների ու նոր հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման հիմքերի առնչությամբ ՀՀ օրենսդրության բնագավառում կատարված փոփոխությունները և նկատի ունենալով իրավական կանխատեսելիության սկզբունքի պահպանման անհրաժեշտությունը՝ նպատակահարմար է ձևավորել օրենքի նորմի մի քանի մեկնա-

բանությունների հնարավորության պարագայում սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների միասնական պրակտիկա՝ կիրառելով «օրենքի՝ Սահմանադրությանը համապատասխան մեկնաբանության սկզբունքը» և օրենքի նորմը Սահմանադրությանը հակասող ճանաչելով սուկ այն դեպքերում, երբ հնարավոր չէ այն մեկնաբանել սահմանադրական պահանջների համատեքստում:

10. «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 61 հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ սահմանադրական դատարանի գործով ըստ էության ընդունված որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում: Այնուհաստ է, որ օրենսդրական հիշյալ կարգավորումը ենթադրում է ներկայացված բոլոր սուբյեկտների կողմից սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովելու պարտավորություն այնքանով, որքանով նրանց լիազորությունների շրջանակները կամ գործունեության կոնկրետ տեսակն առնչվում են հիշյալ որոշումների կատարման որևէ ասպեկտին: Այլ կերպ ասած՝ նրանք սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովում են իշխանությունների տարանջատման համատեքստում առկա «զսպումների ու հակակշիռների» համակարգի կողմից տրամադրվող փաստացի հնարավորությունների շնորհիվ: Ընդ որում՝ սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթն ու դրանց կատարման առանձնահատկություններն այնպիսին են, որ այդ շրջանակներից դուրս ներկայացված սուբյեկտները չեն կարող ունենալ որևէ լրացուցիչ իրավասություն, հետևաբար՝ նաև այլ մարմինների համեմատությամբ առավելություն: Իսկ այդ հանգամանքն իր հերթին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ հնարավոր չէ քննարկվող գործընթացն ապահովել որևէ հատուկ մարմնի, այդ թվում՝ գործադիր իշխանության մարմիններին նմանատիպ սուբյեկտ դիտարկելու միջոցով: Միևնույն ժամանակ, կարծում ենք, որ *քննարկվող որոշումների կատարումն ապահովելու համար անհրաժեշտ լիազորություններով օժտված առանցքային մարմինը հենց սահմանադրական դատարանն է*: Այդ հանգամանքը հիմք ընդունելով՝ նպատակահարմար ենք համարում ՀՀ սահմանադրական դատարանի աշխատակազմում վերոնշյալ որոշումների կատարման վիճակի վերլուծության հարցերով զբաղվող առանձին կառուցվածքային ստորաբաժանման ձևավորումը, որը կարող է հանդիսանալ Հայաստանի Հանրապետությունում հիշյալ գործընթացի համակարգումն իրականացնող հիմնական սուբյեկտը: Միևնույն ժամանակ, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է բավարար ուշադրություն ցուցաբերել նաև քննարկվող նպատակի համար ստեղծված այլ մարմինների գործունեությանն ու դրա արդյունավետությունը բարձրացնելուն՝ որպես ելակետ ընդունելով այն հանգամանքը, որ *սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման պատշաճ համակարգի ձևավորումը առաջին հերթին պայմանավորված է հասարակության սահմանադրական և քաղաքական մշակույթի համապատասխան մակարդակով* և հնարավոր է սուկ այդ բնագավառում ընդգրկված սուբյեկտների (այդ թվում՝ սահմանադրական դատարանի) միջև փոխադարձ հարգանքի,

համագործակցության և նրանց կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանման պայմաններում:

Հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը: Ատենախոսության նյութերը կարող են օգտագործվել «սահմանադրական իրավունք», «համեմատական սահմանադրական իրավունք», «սահմանադրական վերահսկողությունը և հսկողությունը ՀՀ-ում», «սահմանադրական մշակույթ» դասընթացներում և հետագա գիտական հետազոտություններում, ինչպես նաև այն բոլոր դասընթացներում, որոնց հետազոտության առարկան որևէ կերպ առնչվում է հայ սահմանադրականության զարգացման գործում սահմանադրական դատարանի որոշումների ունեցած դերակատարությանը: Հիմնախնդրի առնչությամբ կատարված վերլուծությունը, ներկայացված առաջարկություններն ու դրանց հիմնավորումները կարող են նպաստել նաև ՀՀ օրենսդրության ու սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի կատարելագործմանը, ինչպես նաև սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման լիարժեք համակարգի ձևավորմանը:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը: Հետազոտության արդյունքներն արտացոլված են հեղինակի կողմից հրատարակված գիտական հոդվածներում, միջազգային խորհրդաժողովներին ներկայացված զեկույցներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, 3 գլուխներից, դրանցում ընդգրկված 6 պարագրաֆներից, եզրահանգումներից և օգտագործված գրականության ցանկից:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են թեմայի գիտական հետազոտման աստիճանը, հետազոտության նպատակը և խնդիրները, օբյեկտը և առարկան, ատենախոսության աղբյուրագիտական և մեթոդաբանական հիմքերը, գիտական նորույթը, հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը, արդյունքների փորձարկումը, ատենախոսության կառուցվածքը, ինչպես նաև պաշտպանության ներկայացվող դրույթները:

Առաջին գլխում` «Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումը` որպես սահմանադրականության ամրապնդման կարևորագույն գրավական» վերտառությամբ, փորձ է արված բացահայտելու «Սահմանադրության կայունություն» ու «զարգացում» հասկացությունների բովանդակությունը, մշակելու առաջինի ընդհանուր բնորոշումը և ներկայացնելու «Սահմանադրության զարգացում» հասկացության սահմանումը:

Առաջին գլխի առաջին պարագրաֆում` «Սահմանադրության կայունությունը և դրա իրավական բնույթը» վերտառությամբ, բացահայտվում է «Սահմանադրության կայունություն» հասկացության էությունն ու բովանդակությունը: Հեղինակը հիմնավորում է, որ Հիմնական օրենքի «կայունությունն» ու «փոփոխելիությունը» կամ «զարգացումը» միմյանց բացառող հասկացություններ չեն, և Սահմանադրության կայունութ-

յունը չպետք է դիտարկվի որպես Սահմանադրությամբ ամրագրված կարգավորումների անփոփոխելիություն:

Հեղինակն այնուհետև եզրահանգում է, որ Սահմանադրության կայունության հատկանիշի առկայությունը պահանջում է սահմանադրական նորմերի ամրագրման ու իրացման համար անհրաժեշտ որոշակի կառուցակարգերի առկայություն: Այդ առումով կարևոր է, որ կայուն լինելու համար Սահմանադրությունը պետք է ինքնաբավ լինի՝ ունենալով ներսահմանադրական ինքնապաշտպանության անհրաժեշտ ու բավարար համակարգ, և գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունները կարգավորելուց բացի առաջ քաշի դրանց զարգացումը պայմանավորող համապատասխան նպատակներ, որոնց պետք է ձգտի տվյալ սոցիալական հանրությունը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է, որպեսզի սահմանադրական նորմերը կազմեն փոխկապակցված, համակարգային ամբողջություն՝ չնայած, անկախ սահմանադրական նորմերի *ամրագրման* առնչվող վերը շարադրված տեխնիկայի կարևորությունից, դրանց *իրացման* ընթացքում որպես ելակետ պետք է ընդունել այն տրամաբանությունը, որ սահմանադրական կարգավորումների միջև չկան և չեն կարող լինել հակասություններ: Այլ կերպ ասած՝ վերջիններս անհրաժեշտ է մեկնաբանել ոչ թե միմյանցից մեկուսացված ու միմյանց հակասող եղանակով, այլ դրանց միջև տրամաբանական կապերի վերաբերյալ գիտելիքների կիրառման հիման վրա՝ Սահմանադրությունը դիտարկելով որպես միասնական, ամբողջական փաստաթուղթ:

Միևնույն ժամանակ, Հեղինակն արձանագրում է, որ բացի վերը նշված ներսահմանադրական անհրաժեշտ լուծումներից, Սահմանադրության կայունության հատկանիշի առկայությունը պայմանավորված է նաև մի շարք այլ գործոններով, առաջին հերթին՝ *հասարակության սահմանադրական և քաղաքական մշակույթի համապատասխան մակարդակով*: Վերջինս է կանխորոշում ինչպես սահմանադրական ներքին լուծումների բնույթը, այնպես էլ դրանց ամրագրման ու կենսունակության վրա ազդեցություն ունեցող արտաքին գործոններն ու վերջիններիս արձագանքելու մեթոդները: Հետևաբար, քննարկվող հիմնախնդրի տեսանկյունից այդ հանգամանքը պետք է արժանանա անհրաժեշտ ուշադրության:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ Հեղինակը եզրահանգում է, որ կայունությունը Սահմանադրության այն հատկանիշն է, որը ենթադրում է վերջինիս կենսունակություն վերափոխվող հասարակական հարաբերությունների պայմաններում: Ընդ որում՝ տվյալ պարագայում խոսքը ոչ թե ստատիկ, այլ դինամիկ կայունության մասին է, երբ հիմնարար փոփոխությունների չի ենթարկվում կենսագոյի հիմնական կանոնների շուրջ հասարակական համաձայնություն հանդիսացող Սահմանադրության «միջուկը», էությունը, սակայն Հիմնական օրենքն ինքնին ունակ է հարմարվելու զարգացող հասարակական հարաբերություններին, դառնալու դրանց զարգացման խթանը, ինչը ենթադրում է, որ վերջինս պետք է լինի ինքնաբավ, սահմանադրական նորմերը պետք է կազմեն փոխկապակցված, համակարգային ամբողջություն, կարգավորեն ոչ միայն գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունները, այլև առաջ քաշեն դրանց զարգացումը պայմանավորող համապատասխան նպատակներ, որոնց պետք է ձգտի

տվյալ սոցիալական հանրությունը, իսկ Սահմանադրությունն արդյունքում պետք է ի վիճակի լինի իրականացնելու իր գործառույթները:

Առաջին գլխի երկրորդ պարագրաֆում` «Սահմանադրության զարգացումն ու դրա նշանակությունը սահմանադրականության ամրապնդման գործում» վերտառությանը, բացահայտվում է «Սահմանադրության զարգացում» հասկացության բովանդակությունը:

Նշելով, որ Հիմնական օրենքի շրջանակներում կատարվող ցանկացած փոփոխություն չէ, որ նույնանում է «Սահմանադրության զարգացում» հասկացությանը, Հեղինակը հանգում է այն եզրակացության, որ *Սահմանադրության զարգացումը Հիմնական օրենքի` ներքին փոխկապվածության ու ամբողջականության հատկանիշով օժտված այն որակական, նպատակաուղղված ու, որպես կանոն, անդառնալի փոփոխություններն են, որոնց պայմաններում պահպանվում է համակարգի հիմնական որակը, Սահմանադրության «միջուկը»:*

Հիմնավորվում է, որ զարգացում երաշխավորելու համար Սահմանադրության փոփոխություններին պետք է բնորոշ լինի ամբողջականությունն ու ներքին փոխկապվածությունը, դրանք պետք է կրեն որակական բնույթ, այսինքն` տեղի ունենա անցում համակարգի մի որակից մեկ այլ որակի, և առաջանա համակարգի, տվյալ պարագայում Սահմանադրության, որակապես նոր վիճակ: Հեղինակը կարևոր է համարում և այն, որպեսզի այդ փոփոխությունները նպատակաուղղված լինեն, ու դրանց բնորոշ լինի իրավահաջորդությունը, նախկինի և ապագայի միջև ակումուլյատիվ (կուտակային) կապի առկայությունը և հենց դրա հիման վրա համակարգի նոր հնարավորությունների ու սահմանադրական նոր լուծումների ձևավորումը:

Հեղինակն այնուհետև նշում է, որ թեև Սահմանադրության զարգացման հիմնախնդիրները վերլուծելիս իրավաբանական գրականության մեջ առավել հաճախ խոսվում է Սահմանադրության տեքստում փոփոխություններ կատարելու մասին, սակայն զարգացում հանդիսանալու համար պարտադիր չէ, որպեսզի փոփոխությունը կատարվի իրավական ակտի տեքստի շրջանակներում, և այն կարող է վերաբերել նաև նորմի ընկալմանը: Արդյունքում Հեղինակը եզրահանգում է, որ Սահմանադրության տեքստում փոփոխություններ կատարելը Սահմանադրության զարգացման միակ եղանակը չէ, վերջինս հնարավոր չէ արդյունավետորեն իրականացնել սույլ տեքստային փոփոխություններ կատարելու միջոցով, և որ Հիմնական օրենքի զարգացման կարևորագույն եղանակներից մեկը սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի կողմից տրվող Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությունն է:

Այնուհետև նշվում է, որ *սահմանադրագիտության զարգացման ժամանակակից միտումները վկայում են, որ արդի փուլում սահմանադրական դատարանի որոշումներն այլևս չեն ընկալվում որպես սույլ իրավական ակտերի սահմանադրականությունը կամ հակասահմանադրականությունն արձանագրող փաստաթուղթ, այլ առավել շեշտադրվում է վերջիններիս` միասնական սահմանադրական դոկտրինի ձևավորման ու Սահմանադրության զարգացման կարևորագույն միջոց հանդիսանալու հանգա-*

մանքը: Հետևաբար, ՀՀ սահմանադրական դատարանի գործունեության էությունն ընդգծվում է հատկապես Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու բնագավառում, ինչը բավարար ուշադրության պետք է արժանանա ինչպես ՀՀ օրենսդրության կատարելագործման, այնպես էլ հիշյալ նպատակի իրականացման համար համապատասխան սահմանադրական մշակույթի ձևավորման տեսանկյունից: Այդ առումով Հեղինակն արձանագրում է, որ, չնայած «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 1 հոդվածի համաձայն՝ սահմանադրական դատարանը սահմանադրական արդարադատության բարձրագույն մարմինն է, որն ապահովում է Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում *Սահմանադրության գերակայությունը և անմիջական գործողությունը* (ընդգծումը մերն է՝ Ա.Մ.), սակայն վերջիններս Սահմանադրության միակ հատկանիշները չեն, որոնց ապահովմանը նպատակաուղղված է ՀՀ սահմանադրական դատարանի գործունեությունը: Սահմանադրության կայունության ու զարգացման առնչությամբ ներկայացված վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի գործունեության էությունն ընդգծվում է հատկապես վերջիններիս ապահովման բնագավառում: Հետևաբար, Սահմանադրության կայունության ու զարգացման ապահովումը հանդիսանում է սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի կարևորագույն խնդիրներից մեկը, որպիսի հանգամանքը, Հեղինակի կարծիքով, քննարկվող մարմնի գործունեության նպատակաուղղվածությունը մատնանշելու նպատակով պետք է նույնպես իր արտահայտությունը գտնի «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի վերը նշված դրույթի շրջանակներում: Միևնույն ժամանակ, Հեղինակն առավել կարևոր է համարում հիշյալ նպատակի իրականացման համար համապատասխան մշակույթի ձևավորումը, երբ սահմանադրական դատարանի որոշումներն ընկալվեն ոչ թե սոսկ որպես իրավական ակտերի սահմանադրականությունը կամ հակասահմանադրականությունն արձանագրելու, այլ նաև որպես Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու կարևորագույն միջոց:

Երկրորդ գլխում՝ «Սահմանադրական դատարանի որոշումների տեղը ՀՀ իրավական համակարգում» վերտառությամբ, սահմանադրական դատարանի որոշումները դիտարկվել են որպես ՀՀ իրավունքի առանձնահատուկ աղբյուր: Սույն գլխի շրջանակներում տրվել է «սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշում» հասկացության ընդհանուր բնորոշումը, հիմնավորվել է հիշատակված իրավական դիրքորոշումների պարտադիր բնույթը, ներկայացվել են սահմանադրական դատարանի և այլ դատական ատյանների միջև օրենքի մեկնաբանության հարցում իրավասությունների սահմանազատման չափանիշները:

Երկրորդ գլխի առաջին պարագրաֆում՝ «Սահմանադրական դատարանի որոշումները՝ որպես ՀՀ իրավունքի առանձնահատուկ աղբյուր» վերտառությամբ, բացահայտվում է սահմանադրական դատարանի որոշումների տեղը ՀՀ իրավական համակարգում: Հիմնավորվում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները հանդիսանում են իրավաստեղծ գործունեության արդյունք ու իրավունքի աղբյուր: Այդ առումով Հեղինակը նշում է, որ ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակաց-

նելու, որ սահմանադրական դատարանի՝ գործով ըստ էության ընդունված որոշումներն ունեն նորմատիվ բնույթ և հանդիսանում են իրավունքի բովանդակությունը կազմող վարքագծի կանոնների արտաքին արտահայտման այնպիսի պաշտոնական ձև, որն առավելապես նպաստում է իրավական կարգավորման նպատակների կենսագործմանը և իրավունքի լիարժեք իրականացմանը: Այլ կերպ ասած՝ դրանք հանդես են գալիս որպես իրավունքի ներքին կազմակերպման և արտաքին արտահայտման միջոց, հետևաբար, հանդիսանում են ՀՀ իրավունքի աղբյուր:

Այնուհետև Հեղինակն անդրադառնում է իրավաբանական գրականության մեջ առկա այն տեսակետին, որ սահմանադրական դատարանի որոշումները, լինելով դատական ակտի տարատեսակ, որպես իրավունքի աղբյուր հանդես են գալիս նախադեպի տեսքով: Քննարկվող որոշումները խորությամբ վերլուծելով նախադեպի ինչպես անգրամերիկյան, այնպես էլ ռոմանագերմանական դոկտրինների համատեքստում՝ Հեղինակը հիմնավորում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներն իրենց առանձնահատկությունների տեսանկյունից էականորեն տարբերվում են հիշյալ դոկտրինների շրջանակներում առկա նախադեպի տարատեսակներից, հանդես չեն գալիս իրավունքի քննարկվող աղբյուրի տեսքով և հանդիսանում են նորմատիվ բնույթ ունեցող իրավունքի առանձնահատուկ աղբյուր:

Երկրորդ գլխի երկրորդ պարագրաֆում՝ «Իրավական դիրքորոշումները՝ որպես ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների անքակտելի բաղկացուցիչ տարր» վերտառությամբ, անդրադառնալով «սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումներ» հասկացության բովանդակությանը, Հեղինակը նշում է, որ այդ հասկացությունը բնորոշում է սահմանադրական դատարանի վերաբերմունքը կոնկրետ սահմանադրաիրավական հարցերի, հիմնախնդիրների առնչությամբ, որն իր արտահայտությունն է գտնում հիշյալ մարմնի ակտերում: Անդրադառնալով այն հանգամանքին, թե սահմանադրական դատարանի որոշման որ մասում են ընդգրկվում վերջինիս իրավական դիրքորոշումները, Հեղինակը հիմնավորում է, որ քննարկվող հասկացության առնչությամբ ներկայացված բնորոշումը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ վերջիններս կարող են ընդգրկված լինել սահմանադրական դատարանի որոշման ինչպես պատճառաբանական, այնպես էլ եզրափակիչ մասերում:

Հեղինակն այնուհետև վեր է լուծում «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրված այն կարգավորումը, համաձայն որի՝ սահմանադրական դատարանի գործով ըստ էության ընդունված որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում՝ հիմնավորելով, որ վերջինս վերաբերում է Դատարանի ամբողջ որոշմանը, հետևաբար ինչպես պատճառաբանական, այնպես էլ եզրափակիչ մասերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին: Իսկ դա հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ պարտադիր կատարման են ենթակա սահմանադրական դատարանի որոշման ոչ միայն եզրափակիչ, այլ նաև պատճառաբանական մասում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Հեղինակը վեր է լուծում նաև վիճարկվող նորմը սահմանադրական դատարանի որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու պրակտիկան՝ եզրահանգելով, որ իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում ՀՀ սահմանադրական դատարանը կարող է բացահայտել վիճարկվող օրենքի դրույթի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը և սահմանափակված չէ այլ դատական ատյանների կողմից տրված օրենքի նորմի մեկնաբանությամբ: Ավելին, այդ մեկնաբանությունը, ինչպես սահմանադրական դատարանի այլ իրավական դիրքորոշումները, պարտադիր է բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում: Սույն համատեքստում ներկայացվում են նաև այն չափանիշները, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել քննարկվող բնագավառում սահմանադրական դատարանի և այլ դատական ատյանների իրավասությունները սահմանազատելիս:

Երրորդ գլխում՝ «ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշումների դերը Սահմանադրության կայունության ապահովման գործում» վերտառությամբ, հետազոտվել է Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության ինստիտուտը Հայաստանի Հանրապետությունում, մշակվել են մեկնաբանության մեթոդների ճիշտ ընտրության ու սահմանների հստակեցման չափանիշները: Ներկայացվել է նաև սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ու հիշյալ գործընթացի ապահովման գործում մեխանիզմ: Արդյունքում ոչ միայն կատարվել են տեսական եզրահանգումներ, այլև ներկայացվել են ՀՀ օրենսդրության ու սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի կատարելագործման մի շարք գործնական առաջարկություններ:

Երրորդ գլխի առաջին պարագրաֆում՝ «ՀՀ Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությունը՝ որպես Հիմնական օրենքի զարգացման կարևորագույն գրավական» վերտառությամբ, Հեղինակը, անդրադառնալով իրավաբանական գրականության մեջ առկա այն տեսակետին, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը (ինչպես նաև սահմանադրական արդարադատության համանման մարմինները) օժտված չէ Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության իրավասությամբ, նշում է, որ իրավունքի իրացումը, ինչպես ցանկացած նպատակաուղղված գործունեություն, օբյեկտիվորեն պահանջում է վերջինիս բովանդակության ըմբռնում, ինչն իր հերթին ենթադրում է համապատասխան իրավական, այդ թվում՝ նաև սահմանադրական նորմերի մեկնաբանություն: Արդյունքում Հեղինակը եզրահանգում է, որ սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելիս սահմանադրական դատարանը մեկնաբանում է ՀՀ Սահմանադրությունը: Ընդ որում՝ այդ մեկնաբանությունն օժտված է պաշտոնական բնույթով, քանզի տրվում է դրա համար լիազորված հատուկ մարմնի կողմից ու պարտադիր է այն սուբյեկտների համար, ում հասցեագրված է: Հետևաբար, հիշյալ մեկնաբանության պաշտոնական բնույթը պայմանավորված չէ սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի կողմից Սահմանադրության վերացական մեկնաբանության ինքնուրույն լիազորություն ունենալու հանգամանքով, ինչը են-

թաղրում է, որ *թեև ՀՀ սահմանադրական դատարանը չունի նման իրավասություն, սակայն իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում նա մեկնաբանում է ՀՀ Սահմանադրությունը, ընդ որում՝ այդ մեկնաբանությունն օժտված է պաշտոնական բնույթով*: Ավելին, հաշվի առնելով հիշատակված տարբերակիչ հատկանիշները, Հեղինակն արձանագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում որևէ այլ դատական ատյան չի հանդիսանում ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություն իրականացնելու համար հատուկ լիազորված մարմին և չի կարող տալ Հիմնական օրենքի պաշտոնական մեկնաբանություն: Դա իր հերթին ենթադրում է, որ *բոլոր այլ պետական մարմինները, այդ թվում՝ դատարանները, պետք է սահմանադրական նորմերը կիրառեն սահմանադրական դատարանի կողմից տրված պաշտոնական մեկնաբանության համատեքստում, այլ ոչ թե մեկնաբանեն Սահմանադրությունն իրենց հայեցողությամբ, քննարկվող մեկնաբանության շրջանակներից դուրս*:

Հեղինակն այնուհետև անդրադառնում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից կիրառվող մեկնաբանության մեթոդներին՝ նշելով, որ *սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելիս դրանք պետք է օգտագործվեն փոխհամաձայնեցված ու համակցված եղանակով*: Ընդ որում՝ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ մեկնաբանության միակ չափանիշը չի կարող լինել լեզվական առումով հիշյալ նորմերի տառացի նշանակությունը, և առավել ընդունելի է Սահմանադրության դիմամիկ մեկնաբանության տեսակետը:

Մեկնաբանության սահմանների, մասնավորապես, այն հիմնախնդրի առնչությամբ, թե կարող է արդյոք սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմինը սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելիս փոփոխություններ մտցնել հիշյալ նորմերի բովանդակության շրջանակներում, Հեղինակն ընդգծում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր գործունեությունն իրականացնելիս, մասնավորապես, Սահմանադրությունը մեկնաբանելիս, ստեղծում է իրավական նորմեր: Սակայն նոր նորմեր ստեղծելու հանգամանքը պարտադիր չէ, որպեսզի ենթադրի գործող կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում ստեղծելու միջոցով դրանց իմաստի փոփոխություն: Հեղինակի կարծիքով, ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրության մեկնաբանության արդյունքում ստեղծվող նորմերի նպատակը պետք է լինի գործող սահմանադրական կարգավորումների համատեքստում վերջինիս բովանդակությունը բացահայտելը, սակայն ոչ հիշատակված շրջանակներից դուրս դրանում փոփոխություններ մտցնելը: Դա բխում է ՀՀ սահմանադրական կարգավորումների տրամաբանությունից, որոնց շրջանակներում նախատեսվել է այլ իրավական ակտերի համեմատությամբ ՀՀ Սահմանադրության ընդունման ու փոփոխման բավականին բարդեցված կարգ, և հստակորեն սահմանվել են այդ գործընթացի շրջանակներում ընդգրկված սուբյեկտները: Հեղինակն արձանագրում է, որ հիշատակված կարգավորմամբ սահմանադիրը նպատակ է հետապնդել ոչ թե ընդհանրապես արգելել Սահմանադրության զարգացումն այլընտրանքային եղանակներով, այլ բացառել է *այլ սուբյեկտների կողմից Սահմանադրության փոփոխումը գործող սահմանադրական կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում ստեղծելու* մի-

ջոցով: Իսկ դա հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ *թեև ՀՀ Սահմանադրության զարգացումը կարելի է իրականացնել նաև, այսպես կոչված, այլընտրանքային եղանակների, մասնավորապես, վերջինիս մեկնաբանության միջոցով, սակայն այդ ընթացքում ՀՀ սահմանադրական դատարանը չի կարող ստեղծել գործող սահմանադրական կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում, այլ պետք է սահմանադրական նորմի բովանդակությունը բացահայտի և առաջացած կոնկրետ սահմանադրական հիմնախնդրի լուծումը վեր հանի դրանց համատեքստում՝ պահպանելով «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» պահանջը:*

Երրորդ գլխի երկրորդ պարագրաֆում՝ «ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումը՝ որպես հայ սահմանադրականության ամրապնդման երաշխիք» վերտառությամբ, Հեղինակը ներկայացնում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման առանձնահատկությունները:

Անդրադառնալով քննարկվող որոշումների ուժի մեջ մտնելու հիմնախնդիրներին՝ Հեղինակը նշում է, որ ՀՀ օրենսդրության բնագավառում միասնական մոտեցում չի դրսևորվել սահմանադրական դատարանի որոշումների «հրապարակում» և «հրատարակում» հասկացությունների ամրագրման առնչությամբ, և այդ ձևակերպումներն օգտագործվել են ոչ հետևողական եղանակով: Հիմնավորվում է, որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի՝ «ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները հրապարակելը և դրանց ուժի մեջ մտնելը» վերտառությամբ 50 հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 4-րդ մասերում օգտագործվող համապատասխանաբար «պաշտոնական հրապարակում», «հրապարակում» և «հրատարակում» հասկացությունները նույն իմաստն ունեն և վերաբերում են քննարկվող որոշումների լույսընծայմանը: Մինչդեռ նույնը չի կարելի ասել հոդվածի 2-րդ մասի առնչությամբ, որը, ամրագրելով, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներն ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից, հղում է կատարում «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգին, որի շրջանակներում նույնպես հիշյալ հիմնախնդրի առնչությամբ չի դրսևորվել միասնական մոտեցում: Միևնույն ժամանակ, Հեղինակը եզրահանգում է, որ, չնայած վերը շարադրվածին, ակնհայտ է քննարկվող օրենսդրական կարգավորումների հիմքում դրված տրամաբանությունը, այն է՝ սահմանադրական դատարանի նիստում որոշման հրապարակումն ու պաշտոնական տեղեկագրում կամ սահմանադրական դատարանի տեղեկագրում վերջինիս լույսընծայումը հստակորեն տարբերակելու հանգամանքը: Այդ մասին է վկայում նաև հիշյալ հիմնախնդրի առնչությամբ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքում դրսևորված մոտեցումը, երբ «հրապարակում» հասկացությունն օգտագործվում է գլխավորապես *դատարանի նիստում* որոշումը հրապարակելու հանգամանքը մատնանշելու, իսկ «հրատարակում» ձևակերպումը՝ պաշտոնական տեղեկագրում կամ սահմանադրական դատարանի տեղեկագրում վերջինիս *լույսընծայման* հանգամանքը ընդգծելու ու այն այլ իրավիճակներից տարանջատելու համար: Ավելին, Հայաստանի իրավական տեղեկատվության համակարգում որպես հիշյալ որոշումների ուժի մեջ մտնելու ամսաթիվ է հիշատակվում դրանց ընդունման, հետևաբար՝ նաև դատարանի նիստում հրապարակման ամսաթիվը: Ուստի, հաշվի

առնելով վերը շարադրվածը, Հեղինակը հանգում է այն եզրակացության, որ «սահմանադրական դատարանի որոշման հրապարակման պահ» ձևակերպումը վերաբերում է վերջինս նիստում հրապարակելուն, և հենց այդ պահից էլ ուժի մեջ է մտնում Դատարանի որոշումը: Միևնույն ժամանակ ընդգծվում է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանման տեսանկյունից նպատակահարմար կլիներ, որպեսզի ՀՀ օրենսդրության բնագավառում միասնական մոտեցում դրսևորվեր հիշյալ հասկացությունների սահմանման առնչությամբ, և դրանք ամրագրվեին հետևողական եղանակով:

Անդրադառնալով սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված կամ Սահմանադրությանը հակասող մեկնաբանությամբ կիրառված դրույթների վրա հիմնված դատական ակտերի վերանայման հիմնախնդիրներին՝ Հեղինակը նշում է, որ սահմանադրական դատարանի գործունեության արդյունավետությունը կարող է երաշխավորված համարվել սուսկ այն դեպքում, երբ առկա է սահմանադրական արդարադատության միջոցով անձի խախտված իրավունքների պաշտպանության իրական հնարավորություն, և պատահական չէ, որ հենց այդ տրամաբանությունն է ընկած քննարկվող որոշումների հիման վրա դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի հիմքում: Հեղինակի կարծիքով, անձի իրավունքների խախտման առկայությունն ակնհայտ է ինչպես այն դեպքում, երբ դատական ակտի հիմքում դրվել է սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրությանը հակասող ճանաչված ակտ, այնպես էլ այն իրավիճակում, երբ վերջինս նրա նկատմամբ կիրառվել է Սահմանադրությանը չհամապատասխանող մեկնաբանությամբ: Պատճառն այն է, որ վիճարկվող իրավանորմերի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը բացահայտելիս սահմանադրական դատարանը մատնանշում է իրավական այն սահմանները, որոնց շրջանակներում պետք է ընկալվի և կիրառվի տվյալ նորմը: Ուստի, այդ շրջանակներից դուրս կիրառվող կամ մեկնաբանվող նորմը հանգեցնում է հակասահմանադրական հետևանքների և անձի իրավունքների խախտման: Իսկ դա իր հերթին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ դատական ակտերի վերանայման հնարավորություն պետք է ապահովվի սահմանադրական դատարանի նաև այն որոշումների պարագայում, որոնցով վիճարկվող դրույթները ճանաչվում են Սահմանադրությանը համապատասխանող՝ որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում: Այդ հանգամանքն արձանագրվել է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի մի շարք որոշումներում, որոնք հիմք ընդունելով՝ փոփոխություններ են կատարվել հիշյալ հիմնախնդիրն առնչվող ՀՀ օրենսդրության բնագավառում: Մասնավորապես, 26 հոկտեմբերի 2011թ. «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքում կատարված փոփոխությունների ու լրացումների արդյունքում ամրագրվել է սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների ևս մեկ տարատեսակ, այն է՝ վիճարկվող ակտը կամ դրա վիճարկվող դրույթը՝ սահմանադրական դատարանի որոշմամբ բացահայտված սահմանադրաիրավական բովանդակությամբ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին որոշումը, որը դատա-

վարական օրենսդրությամբ դիտարկվել է որպես նոր հանգամանքների հետևանքով դատական ակտերի վերանայման հիմք:

Մինևույն ժամանակ, Հեղինակն ընդգծում է, որ, չնայած վերը նշված փոփոխությանը, վերջինիս կապակցությամբ ՀՀ օրենսդրության մեջ ընդհանուր առմամբ չի դրսևորվել ամբողջական մոտեցում, և այն անհրաժեշտ ուշադրության չի արժանացել քննարկվող կարգավորումներին առնչվող այլ դրույթների շրջանակներում: Մասնավորապես, չկատարված վարչական և դատական ակտերի կատարումը սահմանադրական դատարանի որոշումը հրապարակելուց հետո իրավասու վարչական մարմնի կամ դատարանի որոշմամբ անհապաղ դադարեցնելուն, սահմանադրական դատարանի որոշման ուժի մեջ մտնելուն նախորդող երեք տարիների ընթացքում ընդունված և կատարված վարչական կամ դատական ակտերը այն ընդունած մարմնի կողմից վերանայման ենթակա լինելուն կամ քրեական օրենսգրքի կամ վարչական պատասխանատվության վերաբերյալ օրենքի դրույթի կիրառման վերաբերյալ սահմանադրական դատարանի որոշման ուժի մեջ մտնելուն նախորդող ժամանակահատվածում ընդունված դատական և վարչական ակտերը վերանայման ենթակա լինելուն առնչվող նորմերը շարունակում են վերաբերել սուկ *վիճարկվող ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված ակտերի* վրա հիմնված դատական և վարչական ակտերին: Մինչդեռ ակնհայտ է, որ գործող օրենսդրական կարգավորումների հիմքում ընկած է ՀՀ սահմանադրական դատարանի նաև հիշատակված որոշումների դեպքում քննարկվող ակտերի վերանայման հնարավորությունն ապահովելու տրամաբանությունը, քանզի միայն այդ պայմաններում կարող է երաշխավորվել սահմանադրական արդարադատության արդյունավետությունը: Հետևաբար, Հեղինակի կարծիքով, ՀՀ օրենսդրության բնագավառում անհրաժեշտ է ամբողջական ու հետևողական մոտեցում դրսևորել նաև հիշյալ հիմնախնդրի կարգավորման առումով:

Հեղինակն այնուհետև անդրադառնում է այն հանգամանքին, թե արդյոք անհրաժեշտ է ունենալ որևէ կոնկրետ մարմին, որը կապահովի քննարկվող որոշումների կատարումը, և ինչպիսին պետք է լինի հիշյալ բնագավառում սահմանադրական դատարանի դերակատարությունը: Նշելով, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 61 հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ սահմանադրական դատարանի գործով ըստ էության ընդունված որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում, Հեղինակը եզրահանգում է, որ օրենսդրական հիշյալ կարգավորումը ենթադրում է ներկայացված բոլոր սուբյեկտների կողմից սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովելու պարտավորություն այնքանով, որքանով նրանց լիազորությունների շրջանակները կամ գործունեության կոնկրետ տեսակն առնչվում են հիշյալ որոշումների կատարման որևէ ասպեկտին: Այլ կերպ ասած՝ նրանք սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովում են իշխանությունների տարանջատման համատեքստում առկա «զսպումների

ու հակակշիռների» համակարգի կողմից տրամադրվող փաստացի հնարավորությունների շնորհիվ: Ընդ որում՝ Հեղինակի կարծիքով, սահմանադրական դատարանի որոշումների բնույթն ու դրանց կատարման առանձնահատկություններն այնպիսին են, որ այդ շրջանակներից դուրս ներկայացված սուբյեկտները չեն կարող ունենալ որևէ լրացուցիչ իրավասություն, հետևաբար՝ նաև այլ մարմինների համեմատությամբ առավելություն: Իսկ այդ հանգամանքն իր հերթին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ հնարավոր չէ քննարկվող գործընթացն ապահովել որևէ հատուկ մարմնի, այդ թվում՝ գործադիր իշխանության մարմիններին նմանատիպ սուբյեկտ դիտարկելու միջոցով: Միևնույն ժամանակ, մանրամասն վերլուծության ենթարկելով քննարկվող հիմնախնդրին առնչվող միջազգային սահմանադրական պրակտիկան, Հեղինակն արձանագրում է իր այն տեսակետը, որ *հիշյալ որոշումների կատարումն ապահովելու համար անհրաժեշտ լիազորություններով օժտված առանցքային մարմինը հենց սահմանադրական դատարանն է*: Հատկանշական է, որ վերջինս է օժտված ինչպես իր որոշումների կատարման եղանակը սահմանելու, այնպես էլ դրանց կատարման վիճակն ամփոփելու, այդ բնագավառում առկա հիմնախնդիրները բացահայտելու ու դրանց համապատասխան լուծումներ առաջարկելու հնարավորությամբ: Ընդ որում՝ սահմանադրական դատարանի կողմից արձանագրվող այդ հանգամանքները մեծապես կարևորվում են ոչ միայն քննարկվող ակտերի կատարման վիճակը բարելավելու, այլև ընդհանուր առմամբ պետության իրավական քաղաքականությունը կատարելագործելու ու սահմանադրականության զարգացմանը նպաստելու տեսանկյունից, հետևաբար, դրանք պետք է արժանանան պատշաճ ուշադրության և չեն կարող մնալ անհետևանք: Վերը շարադրվածը հիմք ընդունելով՝ Հեղինակը նպատակահարմար է համարում ՀՀ սահմանադրական դատարանի աշխատակազմում քննարկվող որոշումների կատարման վիճակի վերլուծության հարցերով զբաղվող առանձին կառուցվածքային ստորաբաժանման ձևավորումը, որը կարող է հանդիսանալ Հայաստանի Հանրապետությունում հիշյալ գործընթացի համակարգում իրականացնող հիմնական սուբյեկտը, որպիսի պրակտիկան տարածում է գտնում միջազգային սահմանադրական արդարադատության շրջանակներում: Դրա հետ մեկտեղ, Հեղինակի կարծիքով, անհրաժեշտ է բավարար ուշադրություն ցուցաբերել նաև քննարկվող նպատակի համար ստեղծված այլ մարմինների գործունեությանն ու դրա արդյունավետությունը բարձրացնելուն:

Միևնույն ժամանակ, Հեղինակն ընդգծում է, որ, չնայած ներկայացված կազմակերպական կառուցակարգերի կարևորությանը, *սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման պատշաճ համակարգի ձևավորումը առաջին հերթին պայմանավորված է հասարակության սահմանադրական և քաղաքական մշակույթի համապատասխան մակարդակով*, և հիշյալ բնագավառին առնչվող հիմնախնդիրների մեծամասնությունը պատճառ է այդ համատեքստում առկա թերությունների: Դա առավելապես վերաբերում է պետական մարմինների գործունեությանն ու փոխհարաբերություններին: Քննարկվող հիմնախնդիրներին առնչվող միջազգային պրակտիկան միարժեքորեն վկայում է, որ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն

ապահովելու հիմնական բանալին ոչ թե հիշյալ նպատակի համար հատուկ մարմնի ստեղծումը կամ գործադիր իշխանության մարմիններին դրա համար անհրաժեշտ լիազորություններով օժտելն է, այլ պետական մարմինների համագործակցության, սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման պատրաստակամության համապատասխան մշակույթ ձևավորելը: Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքն ինքնին ենթադրում է, որ, ունենալով իրավասությունների հստակ սահմանագատված շրջանակներ, պետական մարմիններն օժտված են մի շարք լիազորություններով, որոնք սերտորեն փոխկապված են միմյանց: Բնական է, որ վերջիններս պետք է իրականացվեն այնպես, որպեսզի հարգանք դրսևորվի կոնկրետ բնագավառում այլ մարմինների ունեցած լիազորությունների, հետևաբար՝ նրանց հեղինակության նկատմամբ: Դա վերաբերում է նաև սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ապահովմանը և ենթադրում է այդ բնագավառում ընդգրկված բոլոր սուբյեկտների կողմից հարգանք հիշյալ մարմնի, նրա լիազորությունների, ուստի՝ նաև որոշումների նկատմամբ: Այլ կերպ ասած՝ սահմանադրական դատարանի որոշումների պատշաճ կատարման համակարգի ձևավորումը հնարավոր է սոսկ քննարկվող սուբյեկտների (այդ թվում՝ սահմանադրական դատարանի) միջև փոխադարձ հարգանքի, համագործակցության և նրանց կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանման պայմաններում:

Եզրահանգումներում ընդգրկված են հետազոտության հիմնական արդյունքներն ու Հեղինակի եզրահանգումները, ինչպես նաև օրենսդրության կատարելագործման առնչությամբ ներկայացված առաջարկությունները, որոնք ամփոփ հանգում են հետևյալին.

- Կայունությունը Սահմանադրության այն հատկանիշն է, որը ենթադրում է վերջինիս կենսունակություն վերափոխվող հասարակական հարաբերությունների պայմաններում: Ընդ որում՝ տվյալ պարագայում խոսքը ոչ թե ստատիկ, այլ դինամիկ կայունության մասին է, երբ հիմնարար փոփոխությունների չի ենթարկվում կենսագոյի հիմնական կանոնների շուրջ հասարակական համաձայնություն հանդիսացող Սահմանադրության «միջուկը», էությունը, սակայն Հիմնական օրենքն ինքնին ունակ է հարմարվելու զարգացող հասարակական հարաբերություններին, դառնալու դրանց զարգացման խթանը, ինչը ենթադրում է, որ վերջինս պետք է լինի ինքնաբավ, սահմանադրական նորմերը պետք է կազմեն փոխկապակցված, համակարգային ամբողջություն, կարգավորեն ոչ միայն գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունները, այլև առաջ քաշեն դրանց զարգացումը պայմանավորող համապատասխան նպատակներ, որոնց պետք է ձգտի տվյալ սոցիալական հանրությունը, իսկ Սահմանադրությունն արդյունքում պետք է ի վիճակի լինի իրականացնելու իր գործառույթները:

- Սահմանադրության զարգացումը Հիմնական օրենքի՝ ներքին փոխկապակցության ու ամբողջականության հատկանիշով օժտված այն որակական, նպատակաուղղված ու, որպես կանոն, անդառնալի փոփոխություններն են, որոնց պայմաններում պահպանվում է համակարգի հիմնական որակը, Սահմանադրության «միջուկը»:

- Սահմանադրության զարգացումը հնարավոր չէ արդյունավետորեն իրականացնել սույլ վերջինիս տեքստում փոփոխություններ կատարելու միջոցով, և Հիմնական օրենքի զարգացման կարևորագույն եղանակներից մեկը սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի կողմից տրվող Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությունն է: Սահմանադրագիտության զարգացման ժամանակակից միտումները վկայում են, որ արդի փուլում սահմանադրական դատարանի որոշումներն այլևս չեն ընկալվում որպես սույլ իրավական ակտերի սահմանադրականությունը կամ հակասահմանադրականությունն արձանագրող փաստաթուղթ, այլ առավել շեշտադրվում է վերջիններիս՝ միասնական սահմանադրական դոկտրինի ձևավորման ու Սահմանադրության զարգացման կարևորագույն միջոց հանդիսանալու հանգամանքը: Հետևաբար, ՀՀ սահմանադրական դատարանի գործունեության էությունն ընդգծվում է հատկապես Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումն ապահովելու բնագավառում, ինչը բավարար ուշադրության պետք է արժանանա ինչպես ՀՀ օրենսդրության կատարելագործման, այնպես էլ հիշյալ նպատակի իրականացման համար համապատասխան սահմանադրական մշակույթի ձևավորման տեսանկյունից:

- Սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելիս սահմանադրական դատարանը մեկնաբանում է ՀՀ Սահմանադրությունը: Ընդ որում՝ այդ մեկնաբանությունն օժտված է պաշտոնական բնույթով, քանզի տրվում է դրա համար լիազորված հատուկ մարմնի կողմից ու պարտադիր է այն սուբյեկտների համար, ում հասցեագրված է:

- ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ սահմանադրական դատարանի՝ գործով ըստ էության ընդունված որոշումները հանդիսանում են նորմատիվ բնույթ ունեցող իրավունքի առանձնահատուկ աղբյուր:

- Իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում ՀՀ սահմանադրական դատարանը կարող է բացահայտել վիճարկվող օրենքի դրույթի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը և սահմանափակված չէ այլ դատական ատյանների կողմից տրված օրենքի նորմի մեկնաբանությամբ: Ավելին, այդ մեկնաբանությունը, ինչպես սահմանադրական դատարանի այլ իրավական դիրքորոշումները, պարտադիր է բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում:

- Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման պատշաճ համակարգի ձևավորումը առաջին հերթին պայմանավորված է հասարակության սահմանադրական և քաղաքական մշակույթի համապատասխան մակարդակով, և հիշյալ բնագավառին առնչվող հիմնախնդիրների մեծամասնությունը պատճառ է այդ համատեքստում առկա թերությունների: Դա առավելապես վերաբերում է պետական մարմինների գործունեությանն ու փոխհարաբերություններին: Քննարկվող հիմնախնդիրներին առնչվող միջազգային պրակտիկան միարժեքորեն վկայում է, որ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովելու հիմնական բանալին ոչ

թե հիշյալ նպատակի համար հատուկ մարմնի ստեղծումը կամ գործադիր իշխանության մարմիններին դրա համար անհրաժեշտ լիազորություններով օժտելն է, այլ պետական մարմինների համագործակցության, սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման պատրաստակամության համապատասխան մշակույթ ձևավորելը: Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքն ինքնին ենթադրում է, որ, ունենալով իրավասությունների հստակ սահմանագատված շրջանակներ, պետական մարմիններն օժտված են մի շարք լիազորություններով, որոնք սերտորեն փոխկապված են միմյանց: Բնական է, որ վերջիններս պետք է իրականացվեն այնպես, որպեսզի հարգանք դրսևորվի կոնկրետ բնագավառում այլ մարմինների ունեցած լիազորությունների, հետևաբար՝ նրանց հեղինակության նկատմամբ: Դա վերաբերում է նաև սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ապահովմանը և ենթադրում է այդ բնագավառում ընդգրկված բոլոր սուբյեկտների կողմից հարգանք հիշյալ մարմնի, նրա լիազորությունների, ուստի՝ նաև որոշումների նկատմամբ: Այլ կերպ ասած՝ սահմանադրական դատարանի որոշումների պատշաճ կատարման համակարգի ձևավորումը հնարավոր է սուկ քննարկվող սուբյեկտների (այդ թվում՝ սահմանադրական դատարանի) միջև փոխադարձ հարգանքի, համագործակցության և նրանց կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանման պայմաններում:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են Հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. Развитие Конституции Республики Армения как важнейшая предпосылка укрепления армянского конституционализма // Сравнительное конституционное обозрение, N 3 (88) 2012, Москва, էջեր 141-146
2. Особенности официального толкования Конституции в Республике Армения // Евразийский юридический журнал, N 10 (53) 2012, Москва, էջեր 82-86
3. ՀՀ Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությունը՝ որպես հիմնական օրենքի զարգացման կարևորագույն գրավական // ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջեր 392-409
4. Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանության առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում // Արդարադատություն, Հունիս 2 (17), Երևան, 2012, էջեր 2-9
5. Որոշ նկատառումներ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների ուժի մեջ մտնելու հիմնախնդիրների վերաբերյալ // Պետություն և իրավունք, թիվ 3 (57), Երևան, 2012, էջեր 13-20

МАНАСЯН АНАИТ АРТЕМОВНА
МЕСТО РЕШЕНИЙ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА В ПРАВОВОЙ
СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И ИХ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
СТАБИЛЬНОСТИ КОНСТИТУЦИИ

РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена раскрытию ряда вопросов относительно правовой природы решений Конституционного Суда Республики Армения и их правовых последствий, а также роли обсуждаемых актов в обеспечении стабильности Конституции.

В работе решения Конституционного Суда РА впервые комплексно изучены с точки зрения их функции по обеспечению стабильности и развития Основного закона, раскрыто содержание указанных понятий.

Автор определяет стабильность как свойство Конституции, предполагающее жизнеспособность последней в условиях преобразовывающихся общественных отношений. При этом в данном контексте речь не о статической, а о динамической стабильности, когда фундаментальным изменениям не подвергается “ядро”, суть Конституции (как общественного соглашения относительно основных правил жизнедеятельности), однако Конституция сама в состоянии адаптироваться к развивающимся общественным отношениям, быть стимулом их развития. Это, в свою очередь, предполагает, что Основной закон должен быть самодостаточным, конституционные нормы должны составлять взаимосвязанную, систематизированную общность, регулировать не только существующие общественные отношения, но также выдвигать обуславливающие их развитие цели, к которым должно стремиться данное социальное сообщество, а Конституция в результате должна быть в состоянии осуществлять свои функции.

Автор отмечает, что “развитие Конституции” - это качественные, направленные и, как правило, необратимые изменения Основного закона, обладающие особенностью внутренней взаимосвязанности и системности, в условиях которых сохраняется основное качество системы, “ядро Конституции”. Обосновывается, что развитие Конституции невозможно эффективно осуществлять только путем внесения изменений в ее текст, и что толкование является одним из важнейших способов развития Основного закона. В связи с этим Автор подчеркивает, что хотя Конституционный Суд РА не имеет самостоятельного полномочия по абстрактному официальному толкованию Конституции, он дает толкование Основного закона при осуществлении своих полномочий, при этом данное толкование имеет официальный характер. В данном контексте также обосновывается, что воля конституционного законодателя и буквальное значение конституционных норм не должны быть единственной основой раскрытия содержания последних, и что с точки зрения обеспечения стабильности и развития Конституции целесообразным является ее динамическое толкование. В то же время подчеркивается, что эффективное толкование Конституции Конституционным Судом РА и соблюдение принципа “целесообразного самоограничения” при этом предполагают раскрытие содержания конституционных норм и выявление

решений конкретных конституционных проблем в рамках действующих конституционных регулирований, а также согласованное, а не изолированное применение способов толкования в ходе этого.

В диссертации исследуется место решений Конституционного Суда в правовой системе Республики Армения. Автор обосновывает, что на основании анализа законодательства РА можно прийти к заключению, что решения Конституционного Суда по существу дела имеют нормативный характер и являются особым источником права.

В работе представляется также определение понятия “правовые позиции”, согласно которому они характеризуют отношение Конституционного Суда относительно конкретных конституционно-правовых вопросов, проблем, которое отражается в актах указанного органа. Автор обосновывает, что обязательными являются правовые позиции, выраженные как в резолютивной, так и в мотивировочной части решения. При этом подчеркивается, что при осуществлении своих полномочий Конституционный Суд РА может раскрывать конституционно-правовое содержание оспариваемого положения закона и не ограничен толкованием нормы, данным иными судебными органами. В связи с этим Автор представляет критерии разграничения юрисдикции по толкованию законов между Конституционным Судом и иными судебными инстанциями.

В диссертации содержатся также предложения относительно формирования эффективного механизма по обеспечению исполнения решений Конституционного Суда. Автор обосновывает, что ключевым органом, наделенным необходимыми полномочиями в данной сфере, является сам Конституционный Суд. Именно последний имеет возможность устанавливать способы исполнения своих решений, а также обобщать состояние их исполнения, раскрывать существующие в данной сфере проблемы и представлять соответствующие предложения по разрешению последних. Вместе с этим Автор считает, что несмотря на значимость вышеуказанных организационных механизмов, формирование надлежащей системы исполнения решений Конституционного Суда в первую очередь зависит от соответствующего уровня конституционной и политической культуры общества, и большинство проблем в данной сфере является результатом существующих в этом контексте недостатков. Это в первую очередь относится к деятельности государственных органов и их взаимоотношениям. Следовательно, основной предпосылкой обеспечения исполнения решений Конституционного Суда является формирование соответствующей культуры сотрудничества государственных органов и готовности исполнения актов Суда. А это, в свою очередь, предполагает, что достижение обсуждаемой цели возможно только в условиях взаимного уважения между указанными органами (в том числе Конституционным Судом), сопровождаемого соблюдением ими принципа “целесообразного самоограничения”.

ANAHIT MANASYAN
THE PLACE OF THE CONSTITUTIONAL COURT DECISIONS IN THE
LEGAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AND THEIR ROLE IN
ENSURING THE STABILITY OF THE CONSTITUTION
RESUME

The dissertation is dedicated to revelation of a number of issues concerning the legal character of the RA Constitutional Court decisions and their legal consequences, as well as to the role of the discussed acts in ensuring the stability of the Constitution.

The work is the first to complexly study the Constitutional Court decisions from the aspect of their function of ensuring the stability and development of the Basic Law, to reveal the content of the mentioned concepts.

The author defines the stability as a feature of the Constitution, which presupposes viability of the latter in conditions of reorganizing social relations. Moreover, in this context it concerns not static, but dynamic stability, when the “core”, the essence of the Constitution (as a social agreement concerning the main rules of life) isn’t subject to fundamental changes, but the Constitution itself is able to adapt to developing social relations, be a stimulus for their development. The above-mentioned, in its turn, presupposes that the Basic Law should be self-enforcing, constitutional norms should constitute an interrelated, organic integrity, not only regulate existing social relations, but also put forward goals, conditioning their development, to which the given social community should seek, and the Constitution, in consequence, should be able to perform its functions.

The author mentions that “development of the Constitution” is qualitative, directed and, as a rule, irreversible changes to the Basic Law, possessing peculiarity of internal interrelatedness and systemness, when the main quality of the system, the “core” of the Constitution is preserved. It is substantiated that the development of the Constitution is impossible to carry out effectively only by way of making changes in its text and that interpretation is one of the most important means of the development of the Basic Law. In this connection the author emphasizes that though the RA Constitutional Court doesn’t have a separate authority of the abstract official interpretation of the Constitution, it gives an interpretation of the Basic Law in the exercise of its powers and this interpretation has an official character. In this context it is also substantiated that the will of constitutional legislator and the literal meaning of constitutional norms should not be the only basis for revealing the content of the latter, and that from the perspective of ensuring the stability and development of the Constitution it is expedient to apply dynamic interpretation. At the same time it is emphasized that effective interpretation of the Constitution by the RA Constitutional Court and observance of the principle of “efficient self-restraint” during it presuppose revealing the content of constitutional norms and deducing solutions to concrete constitutional problems in the frames of current constitutional regulations, as well as consistent and not isolated application of the interpretation methods during it.

The dissertation considers the place of the Constitutional Court decisions in the RA legal system. On the basis of the analysis of the RA legislation the author concludes that the

RA Constitutional Court decisions on the merits of the case have normative character and are a peculiar source of law.

The definition of the concept “legal positions” is also presented in the work, according to which they characterize the attitude of the Constitutional Court to concrete constitutional-legal issues, problems, which is expressed in the acts of the mentioned body. The author substantiates that legal positions, expressed both in the resolute and in the reasoning part of the decision, are obligatory. It is emphasized that in the exercise of its powers the RA Constitutional Court may reveal the constitutional-legal content of the challenged provision of law and is not bound by the interpretation given by other judicial bodies. In this connection the author presents criteria for delimitation of jurisdiction between the Constitutional Court and other judicial instances in the sphere of interpretation of laws.

The dissertation also contains recommendations concerning formation of effective mechanism of ensuring the Constitutional Court decisions’ execution. The author substantiates that the initial organ vested with necessary authorities in the noted sphere is the Constitutional Court itself. Just the latter has a possibility to define the ways of the execution of its decisions, as well as summarize the situation of their execution, reveal the problems existing in the given sphere and present recommendations for their solution. At the same time the author considers that despite the importance of the mentioned organizational mechanisms, formation of the proper system of execution of the Constitutional Court decisions primarily depends on the corresponding level of constitutional and political culture of the society and most of the problems in the noted sphere are the result of shortcomings existing in this context. This primarily concerns the activities of the state bodies and their interrelations. Hence, the main prerequisite for ensuring the execution of the Constitutional Court decisions is the formation of corresponding level of cooperation between the state bodies and readiness to execute the acts of the Court. This, in its turn, presupposes that the achievement of the noted goal is possible only in the conditions of mutual respect between the mentioned organs (including the Constitutional Court), accompanied with the observance of the principle of “efficient self-restraint” by them.